

УДК 811.111'255

**ТРАНСАДАПТАЦІЯ
АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ
ТЕКСТІВ ДЛЯ ОСІБ З ВАДАМИ ЗОРУ ТА СЛУХУ**

Т.Г. Лукьянова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено проблемі перекладу та адаптації англомовних та україномовних аудіовізуальних текстів, а також доступності інформації для осіб з вадами зору та слуху. У роботі аналізуються особливості укладання субтитрів та правил аудіоопису, досліджуються проблеми, пов'язані з навичками читання та розуміння тексту у осіб з вадами слуху, розглядаються перекладацькі трансформації та способи перекладу аудіовізуальної продукції для зазначених аудиторій.

Ключові слова: аудіоопис, перекладацькі способи та трансформації, субтитрування для осіб з вадами слуху, трансадаптація.

Лукьянова Т.Г. Трансадаптация англоязычных и украиноязычных аудиовизуальных текстов для лиц с нарушениями зрения и слуха. Статья посвящена проблеме перевода и адаптации англоязычных и украиноязычных аудиовизуальных текстов, а также доступности информации для лиц с нарушениями зрения и слуха. В работе анализируются особенности составления субтитров и правил аудиоописания, исследуются проблемы, связанные с навыками чтения и понимания текста у лиц с нарушениями слуха, рассматриваются переводческие трансформации и способы перевода аудиовизуальной продукции для указанных аудиторий.

Ключевые слова: аудиоописание, переводческие способы и трансформации, субтитрование для лиц с нарушениями слуха, трансадаптация.

Lukyanova T.H. Transadaptation of English and Ukrainian audiovisual texts for people with visual and hearing impairments. The article looks at the problem of translation and adaptation of English and Ukrainian audiovisual texts as well as accessibility of information for people with visual and hearing impairments. The paper analyzes the vehicles for producing subtitles and rules of audio description, examines the problems associated with reading skills and text understanding by people with hearing impairment, studies translation transformations and strategies of translating audiovisual products for the above mentioned addressees.

Key words: audio description, subtitling for people with hearing impairment, transadaptation, translation strategies and transformations.

Проблему забезпечення особам з вадами зору і слуху рівних можливостей у використанні аудіовізуальної продукції успішно вирішують в усьому цивілізованому світі. У той же час в Україні ця проблема все ще залишається актуальною, оскільки зазначені категорії осіб знаходяться в інформаційному вакуумі, не маючи змоги регулярно отримувати аудіовізуальну інформацію та задовольняти свої освітньо-пізнавальні, культурно-естетичні тощо потреби.

Об'єктом дослідження є інструменти забезпечення доступу до аудіовізуальних послуг для людей з вадами зору та слуху – субтитри та аудіоопис. Предметом – вербальні та невербальні засоби трансадаптації таких текстів.

Метою дослідження є аналіз особливостей укладання та перекладу субтитрів для осіб з вадами слуху, розуміння правил аудіоопису, виявлення проблем, пов'язаних з навичками читання та розуміння тексту особами з вадами слуху.

Матеріал дослідження – англомовний фільм *A Good Year* («Гарний рік») Рідлі Скотта.

Серед основних інструментів для забезпечення доступу до послуг телебачення людей з обмеженими можливостями в Європейському Союзі виділяють:

- 1) субтитрування;
- 2) розмовне субтитрування;
- 3) аудіоопис;
- 4) мову жестів [3].

Термін *трансадаптація* використовують на позначення лінгвокультурної адаптації перекладу з огляду на такі фактори, як культура, контекст, цільова аудиторія тощо [15]. У нашому дослідженні висвітливо особливості внутрішньомовного / міжмовного перекладу та адаптації (в тому числі технічної) аудіовізуальних текстів, а також доступності інформації за допомогою таких інструментів, як субтитрування та аудіоопис для осіб з вадами слуху та зору.

Існують загально відомі вимоги для створення субтитрів, а саме:

а) необхідність вміщати переклад в обмежену кількість рядків (один-два) і знаків (близько 35-40 символів), що обумовлено міжнародними стандартами швидкості читання і відображення субтитрів на екранах; можливість збільшити чи необхідність зменшити кількість символів також залежить від «ширини» символу (наприклад, літери «ш, щ» займають багато місця у рядку, на відміну від літери «і»);

б) прив'язка зміни субтитрів до зміни планів в кадрі, що технологічно вкорочує час і простір перекладу.

Субтитри для людей з вадами слуху мають синхронізуватися не з мовленням персонажа, а з наявністю його/її образу у кадрі. І хоча субтитри мають з'являтися на екрані через лічені секунди після початку висловлення, це може стати проблемою для осіб з вадами слуху, оскільки багатьом людям необхідний певний час для ідентифікації мовця [12; 11, р. 72; 7, р. 156]. У таких випадках пропонується конкретизувати інформацію щодо статі, акценту, емоційного стану мовця за кадром [7, р. 184].

Проблеми виникають і у випадку появи голосу за кадром, коли глядач не може бачити мовця і втрачає можливість розуміти контекст.

Перекладач має реконструювати усні вербальні повідомлення у письмовій формі, вносячи зміни, необхідні для природного прочитання особами з вадами слуху, швидкість та навички читання яких є нижчими, ніж у людей без вад слуху. Інші звукові повідомлення, що не є діалогічними/монологічними, також мають бути ідентифіковані, перекладені та перекодовані у візуальній (письмовій) формі [7, р. 156].

Едвард Браніган вважає, що звук є більш значущим, ніж образ, оскільки безпосередньо переносить глядача до атмосфери фільму. Перекладач має якомога повніше передати словами естетику та повідомлення, що містяться у музичному творі [9, р. 99].

Презентують текст для осіб з вадами слуху на темному тлі у вигляді прямокутної рамки. Дозволено використовувати сім кольорів шрифту та вісім кольорів рамки. Білий шрифт на чорному тлі вважається найбільш прийнятним для ефективного прочитання, а також жовтий, блакитний, зелений чорний; колір фуксії, червоний та синій є менш вдалим вибором. Однак якщо у самому фільмі багато яскравих кольорів, використовувати кольорові шрифти та тло не рекомендують через зниження можливості розпізнавати текст. Також рекомендовано робити пробіл між словом та знаками оклику чи питання, використовувати курсив та жирний шрифт на позначення мовлення осіб, що говорять іноземною мовою, голосу, що лунає з телефону, радіо, телевізора, слів пісні; для ідентифікації мовця можна використовувати його/її ім'я, стрілочку, направлену на мовця, зміщені бокові субтитри чи інший колір субтитрів [7, р. 186, 191–201].

Зазвичай ідентифікація мовця у діалозі передається тире чи рискою перед субтитром, однак для адресата з вадами слуху, можуть знадобитися додаткові маркери: позначення різним кольором висловлень у діалозі або вказівка стрілочкою на особу, яка продукує висловлення у даний момент, або використання бокових субтитрів, або зазначення у дужках статі, віку, іконічних знаків, типу *телефон, навушники*, курсиву, прописних літер. Символ # використовують на позначення музики (рідко – скрипковий ключ) [7, р. 319]. У дужках можна позначити початок та кінець музики, назву

музикального твору, жанр, емоційне забарвлення твору, можливо, прізвище співака.

Наприклад:

(1) *MAN (calls): Max! – ЧОЛОВІК (кличе): Максе!*

(2) *MALE REPORTER: And there were strange goings-on – РЕПОРТЕР: Дивні події сталися*

Для передачі паралінгвістичної інформації, наприклад емоційних станів, зокрема таких як злість, радість, щастя, сум, страх тощо використовують знаки оклику та питальні знаки, маркування емоції у круглих, квадратних дужках, використання емотиконів на початку субтитру [7, р. 228]. Невербальні акустичні компоненти кінотексту мають бути передані вербально або іконічно у дужках, Наприклад:

(3) *(cork pops) – (звук пробки)*

(4) *(croaking) – (квакання)*

Субтитри розташовують у один чи два рядки (рідко у три), причому субтитр у два рядки читається швидше, ніж субтитр в один рядок. В ідеалі, для швидкого прочитання, наступний кадр має супроводжуватися однорядковим субтитром, тобто дворядкові та однорядкові субтитри мають чередуватися. Однак на практиці, цього досягти складно через швидкість/тривалість мовлення, необхідність синхронізації. Субтитри можуть розташовуватись по центру, ліворуч (верхній рядок має бути коротшим за нижній) або будь-де на екрані, якщо це необхідно для ідентифікації мовця, але такі зміщені субтитри не мають перекривати обличчя чи рот мовця [7, р.202–203].

Складну проблему становить сприйняття субтитрів особами з вродженою глухотою, які не мають досвіду використання усного мовлення. Тож, субтитри, які імітують усне мовлення, не є для них мовленням, а лише письмовим повідомленням (текстом) [7, р. 205]. Більшість дітей мають недостатні навички читання, оскільки загальний рівень мовних навичок є нижчим через брак досвіду використання мови [13, р. 137]. Так, представникам англійської культури бракує зорового сприйняття лексики, розуміння складних синтаксичних конструкцій, систем часів, стану, способу, допоміжних дієслів, відмінювання займенників, прикметників, непрямих доповнень та сполучників. Однак іменники прикметники, дієслова та прості синтаксичні конструкції засвоюються краще. Ці проблеми

є менш наявними в осіб, які втратили слух вже після того, як засвоїли мовні та мовленнєві навички. [14, р. 179; 13, р. 129; 7, р. 97–102].

Складним для таких осіб є розуміння метафор, каламбурів, іронії, порівнянь, ідіоматичних виразів, гумору, полісемії та омофонів. Для передачі названих вище одиниць перекладач має спрощувати, пояснювати чи описувати дані елементи, хоч і за рахунок втрати стилістичного різноманіття. Варто уникати складних синтаксичних конструкцій, надаючи перевагу простим, стислим реченням, не обтяженим складною лексикою [7, р. 211–212].

Наприклад:

(5) *(quiet orchestral music plays) – (грає тиха оркестрова музика)*

(6) *(lights match) – (запалили сірник)*

Джоселін Невес вважає, що особи з частковою та повною глухотою, особи, які отримали мовленнєві та мовні навички до втрати слуху та ті особи з вродженою глухотою, що не мали змоги отримати такі навички, – це різні аудиторії, тож і субтитри мають укладатися для них по-різному [6].

Для юних представників україномовної/російськомовної культури також характерне переважання аналітичного типу сприйняття над синтетичним. Образний матеріал безпосередньо запам'ятовується більш успішно, оскільки їх зоровий досвід ширше. Виявлено, що в процесі відтворення слів особи з вадами слуху можуть замінювати одне слово іншим, близьким за змістом, однак ці заміни рідко бувають повноцінними. Наприклад, зміни відбуваються за зовнішньою подібністю (укр.: *мине – мене, пресувати – присувати*; рос.: *угол-уголь, дрожит-держит*); за смисловою спорідненістю (укр.: ; рос.: *кисть-краска, земля-песок*). Встановлено, що діти з повною глухотою насамперед засвоюють іменники, які мають пряму предметну віднесеність. Найважче запам'ятовуються україномовні та російськомовні дієслова і прикметники. Найбільш важким для таких дітей є засвоєння граматичної будови речення, правил словосполучень, граматичних зв'язків слів. Відзначаються труднощі в розумінні писемного мовлення глухими дітьми. Наприклад, вони можуть розуміти буквально значення слова, фрази, проте у них виникають труднощі в розумінні переносного значення слів, символічних виразів [1].

Тож, при створенні субтитрів важливо використовувати різні лексичні та граматичні трансформації. Наприклад, заміна частин мови необхідна для полегшення розуміння змісту тексту – особі з вадами слуху легше зрозуміти іменник, ніж дієслово, прислівник або іншу частину мови: «Вона чудово співає» – «Гарна співачка»; важливо вербалізувати нелінгвістичні елементи фільму, наприклад: (музика), (крик за кадром), (тиша), (вибух); потрібно уникати метафор, прислів'їв, приказок, фразеологізмів або передавати їх описово.

Якщо мовлення персонажа містить некоректні лексичні чи граматичні одиниці, діалектизми, сленг, обценну (нецензурну) лексику, це не є підставою для «нормалізації» мовлення, оскільки такі одиниці містять важливе конотативне значення. Таку обценну лексику перекладають як вона є, однак не переважуючи текст перекладом усіх зазначених одиниць – переклад окремих із них надасть адресату уявлення про мовлення та особистість персонажу [8, р. 40]. Одиниці обценної лексики варто перекладати з обережністю, зважаючи на той факт, що лексика такого роду виглядає набагато грубіше у письмовій формі, аніж в усній [10, р. 22].

Для доступу до аудіовізуальної продукції осіб з вадами зору вдаються до аудіоопису візуальної інформації, який подається через додаткову доріжку. Цей спосіб вимагає набагато більше часу, ніж триває сама програма.

Аудіоопис розповідає про те, що відбувається на екрані: опис подій, зміна місця дії і виразів обличчя, жестів. Такий опис розміщується між діалогами або коментарями, щоб не заважати перебігу програми/фільму.

Текст аудіоопису повинен складатися фахівцем, що має літературну освіту, бажано в галузі журналістики або написання сценаріїв для кіно або театру. При цьому він повинен мати у своєму розпорядженні ліцензійну копію фільму і, по можливості, монтажний лист або сценарій, де вже є детальна інформація про перебіг будь-яких візуальних подій у кадрі. Майбутні фахівці аудіоопису повинні бути спостережливими, уміти швидко виділяти головне і коротко охарактеризувати його [2; 4; 5].

Висновки. Отже, перекладачеві необхідно пам'ятати, що монологи, діалоги, полілоги та інші звукові ефекти роблять сцену реалістичною, музи-

ка створює настрій сцени, звук і музика створюють безперервність розвитку фільму. Тож, для трансадаптації текстів для осіб з вадами слуху та зору, переклад має адаптувати текст до певних вимог, а саме: важливі елементи звукоряду мають бути передані вербально (письмово – для осіб з вадами слуху (субтитри); усно – для осіб з вадами зору (аудіоопис)). У субтитруванні рекомендовано використовувати іконічні знаки, різні кольори шрифту чи тла, емотикони на початку речення, знаки оклику та питальні знаки на позначення емоційності висловлення та для полегшення розуміння тексту. Важливо використовувати прості синтаксичні конструкції та уникати складної стилістично забарвленої лексики.

Перспективи. Надалі плануємо розглянути особливості локалізації комп'ютерних ігор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщевский И. Особенности создания субтитров для лиц с нарушением слуха [Электронный ресурс] / И. Борщевский. – Режим доступа : https://vk.com/doc43544364_438781979?hash=52dc4af4fc6b30ea4d&dl=3f5cb80cf20d25f4c 9.
2. Демчук А.Б. Відеоконтент для незрячих: метод тифлокоментування [Електронний ресурс] / А.Б. Демчук. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/videokontent-dlya-nezryachih-metod-tiflokomentuvannya>.
3. Досвід європейських країн щодо забезпечення потреб людей з вадами зору та слуху у сфері телерадіомовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua/ua/mizhnarodnadiyalnist/1267777716/14434.html>.
4. Когда оживают субтитры [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tvdeaf.ru/?id=5731>.
5. Концепция тифлокомментирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nikfi.ru/short-stories/typhloconcept/>.
6. 10 fallacies about Subtitling for the d/Deaf and the hard of Hearing [Electronic resource]. – Access : http://www.jostrans.org/issue10/art_neves.pdf.
7. Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing [Electronic resource]. – Access : http://www.academia.edu/1589609/Audiovisual_translation_Subtitling_for_the_deaf_and_hard-of-hearing.
8. Baker R. Handbook for Television Subtitlers / R. Baker et al. – Winchester: University of Southampton and Independent Broadcasting Authority. – 1984. – P. 40.
9. Branigan E.R. Point of View in Cinema: A Theory of Narration and Subjectivity in Classical Film / E.R. Branigan. – Berlin : Mouton Publishers. – 1984. – P. 99.
10. De Linde Z. Linguistic and Visual Complexity of Television

- Subtitles / De Linde Z. – Bristol : University of Bristol. PhD Thesis. – 1997. – P. 22. 11. Ivarsson J. Subtitling / J. Ivarsson, M. Carroll. – Simrishamn : TransEdit HB. 1998. – P. 72. 12. Karamitroglou F. A proposed set of subtitling standards in Europe [Electronic resource] / F. Karamitroglou // Translation Journal. – 1998. – 2(2). – Access : <http://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm>. 13. Quigley St. Language and Deafness / St. Quigley, Peter Paul. – California : College-HillPress, 1984. 14. Rodda M. Language, Cognition and Deafness / M. Rodda, C. Grove. – London : Lawrence Erlbaum Associates. – 1987. 15. Translation and Localization [Electronic resource]. – Access : <http://tri-lin.com/translation-localization/>.
- REFERENCES**
- Baker, R. et al . (1984). *Handbook for Television Subtitlers*. Winchester: University of Southampton and Independent Broadcasting Authority.
- Borshchevskyy, Y. (n.d.). *Osobennosti sozdanyya subtitrov dlya lits s narusheniem slukha [Features of creating subtitles for people with hearing impairment]*. Available at: https://vk.com/doc43544364_438781979?hash=52dc4af4fc6b30ea4d&dl=3f5cb80cf20d25f4c9 (in Russian).
- Branigan, E.R. (1984). *Point of View in Cinema: A Theory of Narration and Subjectivity in Classical Film*. Berlin: Mouton Publishers.
- De Linde, Z. (1997). *Linguistic and Visual Complexity of Television Subtitles* (PhD Thesis). Bristol: University of Bristol.
- Demchuk, A.B. (n.d.). *Videokontent dlya nezryachykh: metod tyflokomentuvannya [Videocontent for the blind: the method of typhlocommentary]*. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/videokontent-dlya-nezryachih-metod-tiflokomentuvanna> (in Ukrainian).
- Dosvid yevropeys'kykh krayin shchodo zabezpechennya potreb lyudey z vadamy zoru ta slukhu u sferi teleradiomovlennya [The experience of European countries to meet the needs of the vision and hearing impaired in broadcasting]. (n.d.). Available at: <http://www.nrada.gov.ua/ua/mizhnarodnadiyalnist/1267777716/14434.html> (in Ukrainian).
- Ivarsson, J., and Carroll, M. (1998). *Subtitling*. Simrishamn: TransEdit HB.
- Karamitroglou, F. (1998). A proposed set of subtitling standards in Europe. *Translation Journal*, 2(2). Available at: <http://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm>.
- Kohda ozhyvayut subtytry [When the subtitles revive]. (n.d.). Available at: <http://www.tvdeaf.ru/?id=5731> (in Russian).
- Kontseptsyya tyflokomentuvannya [The concept of typhlocommentary]. (n.d.). Available at: <http://nikfi.ru/short-stories/typhloconcept/>
- Neves, J. (2005). *Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing* (Doctoral dissertation, Roehampton University of Surrey). Available at: http://www.academia.edu/1589609/Audiovisual_translation_Subtitling_for_the_deaf_and_hard-of-hearing.
- Neves, J. (2008). 10 fallacies about Subtitling for the d/Deaf and the hard of Hearing. *The Journal of Specialised Translation*, 10, 128–143.
- Quigley, St., and Paul, P. (1984). *Language and Deafness*. California: College-HillPress.
- Rodda, M., and Grove, C. (1987). *Language, Cognition and Deafness*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Translation and Localization. (n.d.). Available at: <http://tri-lin.com/translation-localization/>